

Институт за новију историју Србије
Библиотека „Зборници радова“
бр. 16

За издавача
Др Миле Бјелајац

Редакција
Др Олга Манојловић Пинтар – главна и одговорна уредница
Др Вера Гудац Додић – главна и одговорна уредница
Проф. др Милан Ристовић
Др Момчило Исић
Проф. др Бранко Бешлин
Др Владимир Цветковић
Др Ивана Добривојевић Томић
Др Сања Петровић Тодосијевић – секретар

Рецензенти
Проф. др Љубинка Трговчевић
Др Ранка Гашић
Проф. др Бојан Алексов
Проф. др Слободан Марковић

Лектура и коректура
Биљана Рацковић

Техничка обрада текста
Мирајана Вујашевић

Техничко уређење и дизајн корица
Ђорђе Секерезовић

ISBN 978-86-7005-156-0

Штампање овог зборника помогло је Министарство просвете,
науке и технолошког развоја Републике Србије

ИНСТИТУТ ЗА НОВИЈУ ИСТОРИЈУ СРБИЈЕ

**ТРАДИЦИЈА И
ТРАНСФОРМАЦИЈА
ТРАНСНАЦИОНАЛНА ИСКУСТВА
ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ИСТОРИЈЕ**

тематски зборник
књига 2

Београд, 2019.

САДРЖАЈ

Предговор	7
Увод	9

ПРЕКО ИСЦРТАНИХ ГРАНИЦА

Радмила Радић Делатност британског брачног пара Ситерс у оквиру Хришћанске заједнице младих људи на простору Краљевине Југославије 1924–1941.	23
---	----

Весна Ђикановић <i>Наш долазак није био уочен, а циљ нашег доласка нико није разумео.</i> Амерички студенти југословенског (српског) порекла у Краљевини Југославији 1934–1941.	67
--	----

Владан Јовановић Београд у међународној мрежи кријумчара опијата 1931–1941.	101
---	-----

Олга Манојловић Пинтар Југословенски интербригадисти у Француској током Другог светског рата	123
--	-----

Миле Бјелајац Странци у српској и југословенској војсци	153
--	-----

ТРАНСНАЦИОНАЛНА СУСРЕТАЊА У ВРЕМЕНУ ХЛАДНОГ РАТА

Срђан Милошевић Почеци пагвашког (Pugwash) покрета у Југославији (1957–1967)	177
--	-----

Слободан Селинић Југословенски писци на хладноратовским меридијанима шездесетих и седамдесетих година 20. века	203
--	-----

Петар Драгишић Како је Трст постао „наш“. Југословенска конзумеристичка пракса у Трсту шездесетих и седемдесетих година	227
---	-----

Вера Гудац Додић Конференција „Друг-ца жена. Женско питање – нови приступ?“ Транснационална секвенца у историји феминистичког покрета у Југославији	243
--	-----

ТРАНСНАЦИОНАЛНЕ БИОГРАФИЈЕ

Сања Петровић Тодосијевић Читалачки дани Карла Криси и Валтера Клајна. Јеврејске избеглице из кладовског транспорта у Шапцу (1940–1941)	269
Оливера Драгишић Иван Винаров: биографија као прилог разумевању транснационалног приступа у историографским истраживањима балканске прошлости	299
Гордана Кривокапић Јовић Мило Палавершић (1919–1991): живот преко граница и изван граница	321
Давор Стипић Жени Лебл (1927–2009). Прилози за биографију	357
О ауторкама/ауторима	379

УДК 355.082-054.6(497.11+497.1)"18/19":929

DOI <https://doi.org/10.31212/zradova.16.transnac.bje.153-174>

МИЛЕ БЈЕЛАЈАЦ

Странци у српској и југословенској војсци

Апстракт: У овом раду, који је заснован на ауторовим дугогодишњим истраживањима феномена војске у етнички и верски сложеним условима, понуђен је, кроз бројне примере, одговор на питање да ли је југословенско искуство наднационалних интеграција започело тек са стварањем Краљевине Југославије или је имало своју дубоко укоренењу историју током развоја модерне српске државности. У раду су тек назначени проверени и претходно објављени закључци аутора који сугеришу да су одувек постојале највише намере да се у српској, касније југословенској војсци оствари пракса етничке и верске толеранције, да ту установу и преко ње државу и друштво грађани осећају као своје. Они који су у њу долазили из своје воље, они који су јој служили у ратовима преко свог потомства ширили су тај добар дух и слику Србије као земље која се прихвата по избору. У Краљевини Југославији ово опредељење је делом било условљено егзистенцијалним разлозима за некадашње аустроугарске официре или царске руске официре. Било је и оптаната, бивших добровољаца у редовим српске војске током рата код којих је мотив био далеко јаснији и лакши за интерпретацију. Око ове теме постоје у историографији поларизоване интерпретације, посебно после 90-их. Аутор излаже аргументацију која оспорава тезе да је постојао српски план потчињавања, оспоравања и апсолутне доминације.

Кључне речи: српска војска, југословенска војска, официри, генерали, Сондермајер, Љубо Бабић

Увод

У традицији српске војске, као и друштва у целини, током њене новије историје пратимо да су официри страних армија прелазили на службу у Србију. Међу њима је било Срба из Аустрије (Аустро-Угарске), али и других армија оног времена. Већ од прве половине 19. века бележи се прелазак лекара, ветеринара, апотекара, као и официра различитих родова и струка. Прелазили су Пољаци, Немци, Јевреји, Чеси, Словаци, Словенци, Хрвати, Јермени, Цинцари, Грци, Руси. Дакле, у српској војсци је било и пре балканских ратова оних који по пореклу нису били Срби. После ових ратова у војску ће постепено улазити становници нових области, међу њима муслимани различите етничке припадности (Словени, Албанци, Турци). Током Првог светског рата у састав српске војске улазе бивши припадници аустроугарске војске, пребези или заробљеници, који се опредељују да буду добровољци и деле ратне тегобе са друговима из Србије.

После Првог светског рата, поред добровољаца, у војску, као оптанци, улазе припадници нација које су добиле своје државе на простору источне Европе. Такође у земљу су се слиле колоне руских војних и цивилних имиграната, од којих је један део нашао ухљебљење у војсци Краљевине СХС.¹ У једном тренутку било је чак 42.500 избеглица, а од тога око 16.000 војних лица. Године 1926. било је међу њима 3.713 официра и 99 војних инжењера. У војску Краљевине СХС је у први мах до 1920. примљено 12 царских официра и већи број њих као уговорних чиновника.² Током година настављено је са пријемом царских официра у активни и резервни официрски кор. Према евиденцији од 1. јануара 1939. укупно је било 226 активних и 106 резервних официра Руса из царске армије и један мали број оних који су завршили југословенске школе.³

У историграфији се пре 90-их у неким радовима страних историчара некритично писало о „тешкој“ судбини бивших аустро-угарских официра у новој Краљевини СХС. Слично о томе пишу данас аутори из Хрватске после нестанка Југославије. О овоме смо износили супротне оцене на основу извора првог реда о највишим намерама државног и војног руководства, о пракси која је познавала ексцесе, али и кажња-

1 Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920–1940)*, (Београд : Чигоја штампа, 2006).

2 Mile Bjelajac, *Vojska Kraljevine SHS 1918–1921*, (Beograd: Narodna knjiga, 1988), 92.

3 Mile Bjelajac, *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918–1991*, (Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 1999), 38.

вања, и о политичкој пропаганди која је оставила трага. Користили смо и компаративне и квантитативне анализе.⁴

Историјска је чињеница да се у Србију по својој вољи долазило. Шта је све њих привлачило да изаберу баш Србију за своје животно одредиште? Зашто су напуштали своје углађене, калдрмисане градове са уличном расветом и долазили у Србију без железница, са каљавим путевима и са градовима у повоју? Како су се уклапали у нову средину и зашто се нису „разочарани“ враћали одакле су дошли? Зашто су остајали, орођавали се са локалним становништвом и гајили подмладак у новом духу? Како су се опредељивали њихови потомци и где су данас? Одговори на ова питања доприносе бољем разумевању обичаја, навика и културе на просторима Србије. Мислимо да не треба посебно доказивати да је српска средина примала и давала, да је у појединим периодима, као што је Први светски рат, задобила симпатије многих странаца који су стигли да помогну војно и хуманитарно, као и читавог конгломерата савезничких војника на Солунском фронту, Грка на Крфу и грађана Солуна, сељака по селима испод планинског ланца Нице и др. Један број тих странаца је тражио да добије српско грађанство. Зашто? Сви су они били из технички, цивилизацијски напреднијих земаља.

Сваки рад о теми транснационалног у Југославији треба бар да помене трендове који су обележавали Србију 19. века и који ће, по нашем мишљењу, бити видљиви у највишим намерама српске врховне команде још од краја 1917. године када је почео већи прилив добровољаца Југословена и осталих у редове српске војске. Овај дух ћемо касније пратити у наредбама министара на почетку живота Краљевине СХС. Странци су прихватани током 19. и почетком 20. века, била су доношена правила о пријему у војску и држављанство. Пратећи породице чији су преци

4 Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, (Zagreb: Globus, 1988), 147–148; R. J. Crampton, *Eastern Europe in Twentieth Century*, (London–New York: Routledge, 1994), 132; Istvan Deak, *Beyond Nationalism, A social and political history of the Habsburg Officer corps 1848–1918*, (Oxford: Oxford University Press, 1990), 108, 183–184, 209; Jasna Adler, *L'Union forcée. La Croatie et la création de l'Etat Yougoslave (1918)*, (Genève: Georg, 1997); Hrvoje Čapo, „Broj primljenih časnika bivše austrougarske vojske u vojsku Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca, *Časopis za savremenu povijest* (3)/2008, 87–103; Miro Kovač, *Francuska i hrvatsko pitanje 1914–1929*, (Zagreb: Dom i svijet, 2005), 163–211; Bjelajac, *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918–1991*; Mile Bjelajac, „Ženidbe oficira srpske i jugoslovenske vojske 1881–1941. Planirano stvaranje elite“, *Godišnjak za društvenu istoriju* (1)/1995, 19–38; Mile Bjelajac, „Ženidbe oficira srpske vojske do 1881. godine (Slika na preseku 1874. godine)“, *Godišnjak za društvenu istoriju* (1)/1997, 43–47; Mile Bjelajac, Predrag Trifunović, *Između vojske i politike. Biografija generala Dušana Trifunovića 1880–1942*, (Beograd–Kruševac: INIS–Narodni muzej Kruševac, 1997).

стизали са разних страна, понајвише из Аустро-Угарске, видимо да су се сродили са новом средином и да су имали лојалан однос према новој отаџбини. Делили су добро и зло у ратовима са осталим староседеоцима.

Поменимо део наредбе генерала Петра Бојовића о томе какви односи треба да владају међу припадницима различитих народа:

„Бављење југословенских елемената у нашој војсци, поред помоћи у војном погледу, треба још да учврсти и развије идеју о братству, једнакости и заједници Срба, Хрвата и Словенаца, као и осталих Словена. Напори свију старешина треба да теже стварању уверења код свију војника о потпуној једнакости равноправности свију чланова југословенске нације. Потребно је сузбијати сваки покушај сепаратизма или доминирања Србијанаца над осталима или обратно. Сваки члан ове заједнице треба сам да осећа да ниуколико није потлачен нити потчињен и да има пуно право да се по својој вољи назива Србином, Хрватом, Словенцем, Чехом, Пољаком итд, као што ће увек имати право, да исповеда без икакве замерке ону веру коју он жели. Нарочито је од значаја да Срби из Краљевине Србије не показују никакве идеје ни намере превласти над осталим елементима, како би се искоренила свака зебња и бојазан, која можда постоји код Хрвата, Словенаца и Црногораца у овом погледу. У том правцу вршена је од стране наших непријатеља јака пропаганда која није била без успеха и која ће можда и на македонском фронту бити продужена... Официрима и подофицирима скрећем нарочиту пажњу да најбрижљивије избегавају сваку псовку, ружну реч или увредљив израз, који се понекад употребљавају и као узречица, без великог размишљања и без рђаве намере. Такве изразе треба потпуно избацити из употребе, јер они често и нехотице јако вређају осетљивост појединих војника. (...) који се буду огрешили о ову препоруку, нека се одмах узму на одговорност (...) Исто тако препоручујем свима војницима, да нити у међусобном разговору нити у шали, никако не употребљавају извесне уобичајене изразе, који могу увредити њихову браћу из Југославије. (...) Забрањујем да се ико назива 'Швабом' или 'Шојком', 'Бугарашем', 'Шокцем' или другим каквим погрдним именима јер и такви безначајни изрази могу да буду поводи расправи, свађи и објашњењима“.⁵

Лекари са свих страна и њихови потомци

5 Naredba Obr. 20776 generala Petra Bojovića, načelnika Štaba srpske Vrhovne komande za sve trupe i ustanove za 12 decembar 1917, Solun, u: Bjelajac, *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom*, 7–10.

Извесно је да се у Кнежевини Србији лекарство развијало доласком странаца. Почело је појединачним и повременим доласцима лекара на тражење кнеза Милоша Обреновића. Остајали би по неколико година или краће, чак и Срби, па се враћали у Монархију. Први који је дошао и остао био је др Карло Пацек (1833). Потом и други, углавном несрби: Херман Мајнерт, Јован Цомпо, Ризо Вартиацес, Логотетес и др. То је уједно био и сав стручни, лекарски свет у Србији. Др Јован Суботић пише да је међу тим странцима било свакојаких људи и добрих и врло добрих, који су се „брзо аклиматизовали и сродили са нама. Било је одличних са знатним заслугама за нашу земљу и наш војни санитет. Такви су нарочито били Д-р Емерих Линденмајер, родом из Чакова родом из Лева у Горњој Угарској (подунавски Немац), који је дошао у Србију 1839. и први ударио темеље нашем Војном Санитету, због чега га с правом треба сматрати оцем Српског Војног Санитета.“⁶ Поводом смрти његове, истакнуто је да је био скроман, школован у Пешти и Бечу, те да је дошао у Србију 1835. са жељом да по своме знању и лекарском искуству Србији честито и искрено служи.⁷ Овај лекар је био прави просветитељ, хуманиста и организатор здравства. Бавио се истраживањем и уређењем бања.

Првим војно-санитетским буџетом 1851. прописани су рангови, плате и број лекара на буџету па се свако по својој вољи могао унапред оријентисати како ће живети у Србији.⁸ Новим законом из 1860. ова проблематика била је још уређенија, а наредне 1861. под управом новог министра војног, француског пуковника Иполита Мондена, још се више урадило на томе.⁹

Од 1858. улогу првог човека санитета опет преузима један странац, др Карло Белони (Словак), који ће на тој дужности остати до 1877. године. Ваља поменути да до 1864. није било лекара из саме Србије. Тако је Војни санитет у ратове ушао са 19 војних лекара од којих су већина били странци (укупно 40 у 1876. и 64 у другом 1877–1878).¹⁰

6 Др Владимир Станојевић је написао књигу под називом *Историја српског војног санитета – Наше ратно санитетско искуство* која је објављена у Београду 1925. године. Др Владимир Стојановић, *Историја српског војног санитета. Наше ратно санитетско искуство*, приређивачи Мирослав Јовановић и Мирослав Перишић, (Београд: Војноиздавачки и новински центар, 1992), 26.

7 *Исто*, 41.

8 *Исто*, табела.

9 Драга Вуксановић-Анић, *Стварање модерне српске војске*, (Београд: Српска књижевна задруга, 1993).

10 Александар С. Недок, *Балкански ратови 1912–1913. Рад српског војног санитета*, (Београд: Медија центар Одбрана, 2012), 13–50. Недок је припремио рукопис „Персонална историја српског војног санитета 1836–1918“.

Међу странцима од 1867. године био је и др Иван Плесничар, рођен у Љубљани. Пре ступања у српску војску службовао је као лекар у аустроугарској војсци. Био је ожењен Јеленом, рођеном Зборил. У Крагујевцу су добили четворо деце. Два сина су ступила на школовање у Војну академију. Оба су била одликована Карађорђевоом звездом са мачевима. Александар је херојски погинуо 1915. у борби са Бугарима који су га рањеног убили, а Милан ће постати дивизијски генерал југословенске војске. Генерал Плесничар се оженио Маром Чех, Словакињом, и са њом је имао два сина и кћер. Један од њих је био официр ратне морнарице и прешао је савезницима на Блиски исток после Априлског рата. Сам генерал Плесничар остаће после рата у емиграцији. Плесничари су се изјашњавали као православци.¹¹

Још један Словенац, др Виктор Скубиц, рођен у Черномељу, дошао је у српску војску као лекар добровољац. Учествује у ратовима против Турске, а касније Бугарске. У Србији заснива породицу. Жени се Аном Њинтер, ћерком мађарске грофице и аустријског предузимача. Имали су шесторо деце, од којих ће неки постати лекари, фармацеути и генерали. После стварања Југославије посећивали су родно место оца у Черномељу. У Врњачкој Бањи још стоји „Вила Скубиц“. Син Владимир ступиће у српску Војну академију и проћи ће као официр све ратове које је водила српска војска за ослобођење и уједињење. У војсци Краљевине Југославије стећи ће чин генерала. Владимирова прва супруга (умрла 1916) била је Словенка која је из Черномеља за њим пошла у Србију. Упознали су се приликом његове посете стрицу и старом очевом крају. Друга супруга је била Милица Каменћи. Као и његов отац, изјашњавали су се као православци.¹²

Рођени Словенац, др Стефан (Штефан) М. Недок (1828–1878) из Вогричевца код Љутомера, студирао је медицину у Бечу и Прагу. Пре него што ће се одазвати позиву српске владе, радио је као лекар у Лублину, а потом као лекар у војној болници у Прагу. Као припадник студентског јужнословенског покрета у Прагу, јавља се на конкурс за средског лекара у Крагујевцу. Стиже јануара 1862. После годину и по дана премештен је у Лозницу за окружног лекара, а наредне године на предлог министра Иполита Мондена 1864. постављен је у београдску војну болницу. Уочи ратова у којима ће положити живот на Дрини 16/17. маја 1878, био је начелник Интерног одељења војне болнице до 1875. и по-

11 Marjan F. Kranjc, *Slovenska vojaška inteligenca*, (Grosuplje: Grafis Trade, 2005), 107; Mile Bjelajac, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2004), 247–248.

12 Bjelajac, *Generali i admirali*, 115, 270–271.

том шеф војне болнице у Крагујевцу. У рату је био начелник санитета Дринског корпуса српске војске. Стефан је био ожењен Маријом Ковач, Мађарицом. Имали су синове Јосифа, Стевана и Чедомира и ћерку Надежду. Јосиф креће очевим путем, постаје лекар, хирург. Завршио је медицину у Бечу. Службовао је у многим местима по Србији, а пред ратове држао је приватну праксу у Крагујевцу. У ратовима је пуковски и дивизијски лекар, добија чин мајора, а после рата потпуковника. И у Првом светском рату води дивизијску болницу Шумадијске дивизије другог позива. После пензионисања 1923. радио је као лекар у Врњачкој Бањи. Био је лични пријатељ краља Александра и патријарха Гаврила. И друга два сина Штефана Недока, Стеван и Чедомир су били добровољци у ратовима Србије. Унук Александар С. Недок наставиће традицију, биће војни лекар, пуковник и професор Медицинског факултета, данас писац запажених радова из историје српске медицине.¹³

Још једна породица старином из Чешке, преко кратког боравка у Ђакову (Хрватска), стигла је средином 19. века у Србију. Породица Сибер је дала до сада пет генерација лекара. Др Ђорђе Сибер, београдски лекар, син генерала и лекара Ђорђа Сибера, сведочи да је почело са његовим прадедом лекаром, потом дедом, а наставило се са оцем генерала Стеваном. Стеван је био ожењем Аделом, ћерком Павела Фолера, бродовласника из Сиска. Лекар и будући генерал Ђорђе Сибер, после ратова оженио се Босиљком, ћерком Симе Јорговића, трговца из Вршца. Двоје њихове деце, син и ћерка, настављају лекарску традицију. Београдски Дорћол је био њихово уточиште и још увек је.¹⁴

Др Леонард Лонткијевич (1836–1892), Пољак пореклом, племић, лекар, дошао је у Србију као мајор неколико година пред ратове за ослобођење, у којима ће активно учествовати. Достигао је чин санитетског пуковника. По доласку у Србију, у Крагујевцу се оженио Катарином, Српкињом. Већ 1873. добили су сина Бранислава, који ће уписати Војну академију и постати коњички, а касније и генералштабни официр на руској Николајевској академији. До краја војничке каријере достићи ће чин пуковника и службоваће у српској и југословенској војсци. Био је као мајор ордонанс последњег Обреновића и само га је срећа спасила да не буде случајем ликвидиран маја 1903. Пореклом из отмене породице, друштвено високо образован, веселе нарави, добар певач, одличан играч, зналац језика и предусретљивог понашања, све то чинило га је омиљеним у београдској средини. У балканским ратовима био је на

13 *Српски биографски речник*, свеска 7, (Нови Сад: Матица српска, 2018), 239–241; Kranjc, *n. d.*, 326.

14 Bjelajac, *Generali i admirali*, 269.

челу Друге коњичке бригаде и учествовао најдиректније у биткама, бојевима и гоњењима непријатеља. После ратова, у којима се истакао, био је одређен за војног изасланика Србије у Петрограду. И на новој дужности, у престоници Русије, стекао је познанства, везе и био радо приман. Све то ће му омогућити да помогне својој земљи у тешким временима 1914. и 1915. године, али и у припреми акције за окупљање добровољаца и формирање српских односно југословенских јединица у Русији. После примирја фебруара 1919. био је одређен за команданта српске коњичке дивизије са штабом у Темишвару. Умро је од тешке болести 1921. и иза себе је оставио супругу, кћер и сина.¹⁵

Др Роман Сондермајер, пуковник, начелник Санитетског одељења Министарства војног у време балканских ратова и начелник санитета Врховне команде 1916–1917. године, био је својевремено ангажован да пређе са Универзитета у Кракову у српски војни санитет. Рођен је 1861. у Черновици (Буковина) у тадашњој Аустроугарској монархији. Сондермајер је до преласка био асистент чувеног професора и хирурга др Микулича, који га је препоручио српским санитетским властима. По доласку маја 1889. Сондермајер оснива одељење хирургије у тадашњој војној болници. Примљен је у српску војску у чину капетана. Увео је, на пример, праксу оперисања киле код свих регрутованих младића и тиме повећао за неколико хиљада војника снагу српске војске у ратовима, а младим људима помогао да лакше обављају тешке кућне послове. Народ га је из поштовања називао „Др Сондер“. Од 1909. године био је први управник новоизграђене војне болнице на западном Врачару у Београду. Лично је контролисао и надгледао њену изградњу. Србија је овим добила тада најмодерније здање на Балкану.

Био је ожењен Станиславом Ђурић, ћерком српског генерала Димитрија,¹⁶ али је остао у католичкој вери. Сва њихова деца Тадија, Владислав и Станислав били су крштени у православној вери и исказивали су се Србима. Сва три сина били су добровољци у ратовима. Најмлађи Станислав (16) је погинуо у Церској бици код села Добрић 1914. У војску је побегао против воље свог оца. Супруга Станислава и ћерка биле су добровољне болничарке. Станислава је била председница „Кола српских сестара“. Име сина Тадије биће уско везано уз развој српске и југословенске авијације. Ратни пилот, на Солунском и Западном фронту, после рата основаће „Аероклуб“ и учествовати у изграђивању цивилне авија-

15 „Nekrolog pukovniku Branislavu L. Lontkijeviču povodom desetogodišnjice smrti“, *Ratnik* (IX)/1931.

16 Милић Милићевић, Љубодраг Поповић, *Генерали Кнежевине и Краљевине Србије*, (Београд: Медија центар Одбрана 2003), 88.

ције као оснивач и дугогодишњи директор „Аеропута“ (претече ЈАТ-а). У Априлском рату организује транспорт државног врха у Грчку, али сам остаје у земљи. После рата, као инжењер стоји на челу пројектовања и градње Новог Београда.¹⁷

Начелник војног санитета др Михаило Мика Марковић 1893. доводи поред др Сондермајера, још једног хирурга – др Михаила Петровића из хрватског Карловца, који је завршио медицину у Бечу. Петровић ће постати генерал после ратова за ослобођење и уједињење и бити најчувенији српски ратни хирург.¹⁸

Утемељивачи војне музике

Уз лекаре, ветеринаре, фармацеуте, у Србију долазе и остављају трајан печат и музичари. Први капелмајстор, оснивач прве војне музике (Књажевска српска банда) у Србији био је Јеврејин Јосиф Шлезингер (1794–1870) из Пеште, дошао је по позиву кнежевског двора. Кад више није могао да ради, кнез Михаило је одлучио да се за помоћ обрати Чешкој. Тако је из Прага у Београд стигао Италијан Федерико Брунети (Federico Brunetti, касније назван Фридрих). Брунети је до тада био наставник на Војној музичкој школи.¹⁹ Њега ће наследити Чеси.

За развој музике, па и војне, посебно је био важан чешки допринос. Он је био шири него њихово ангажовање у војсци. Први талас чешке музичке миграције у Србију започео је око 1850, а други, последњи почетком 80-их година 19. века. Стигли су у Београд, Смедерево, Шабац, Пожаревац, Ниш, Лесковац, Неготин, Мостар (Херцеговина), Цетиње (Црна Гора) и др. и стекли одличне позиције у музичком животу тих регија. Ко су били и зашто су одлучили да дођу? То питање поставља и Катарина Томашевић.²⁰ Она констатује или претпоставља „да је сигурно већина чешких музичара која је дошла у српске градове тражила посао и боље услове за каријеру него код куће, али то свакако нису били и једини разлози, јер већина њих је била одлично образована на Прашком универзитету, Конзерваторијуму или Школи оргуља“. Неколико од

17 Били смо изненађени када смо листајући *Српски биографски речник* Матице српске приметили да азбучником нису обухваћени ни др Роман ни Тадија Сондермајер и поред великих заслуга које су учинили својој домовини по избору и рођењу.

18 Брана Димитријевић, *У контејнеру: записи српског војног хирурга 1916–1918*, (Београд: Апостроф, 2001). - Петровићеви мемоари су чудом спашени, бачени у контејнер, по чему књига и носи наслов.

19 Katarina Tomašević, „Contribution of Czech Musicians to the Serbian Music in the 19th Century“, *Muzikološki zbornik • MUSICOLOGICAL ANNUAL XLII/1*, 134, nap. 27.

20 *Исто*, 127.

њих, као Драгутин Покорни, завршили су студије у Бечу. Томашевићева спомиње као један од разлога и време Баховог апсолутизма, време принудне германизације и гушења политичких слобода.

После Брунетија, најважнија два имена за развој војне музике била су Драгутин Чижек (1831–1913) и Драгутин Покорни (1868–1956). Поред војне музике били су изузетно значајни за формирање Народног позоришта 1868. Покорни ће с временом постати најпопуларнији диригент ансамбла Народног позоришта, као и оркестра Гарде. Чижек је био на челу војног оркестра до 1899, а потом га је преузео Драгутин Франтишек Покорни.²¹ Током Првог светског рата у Бизерти и на другим местима промовисаће са оркестром коњичке дивизије српску музику.²²

Војници од каријере

У самој војсци пратимо траг још једне породице Покорни. Официр аустроугарске војске Хинко Покорни, Чех пореклом, прелази у Србију. Његов син, будући дивизијски генерал и управник Војне академије у Краљевини СХС, рођен је 1872. године у Новој Градишки (Хрватска), тадашњем граничном гарнизону према Турској. Љубомир Покорни је завршио 22. класу српске Војне академије, потом Вишу школу и генералштабну припрему. Припадао је елитним официрима. Поред дужности у артиљеријским јединицама био је пре ратова професор на Војној академији и Артиљеријској школи гађања. Као тежак рањеник био је заробљен 1915. али размењен у августу 1917. По повратку из заробљеништва постављен је за ађутанта краља Петра. На челу Војне академије стајао је од 1924. до 1927, потом је био војни изасланик у Паризу. После пензионисања био је оснивач и члан Српског културног клуба. И Љубомиров брат је био српски официр и у каријери ће достићи чин пуковника. Љубомир је оженио Анку, ћерку српског генерала Петра Топаловића из Београда. Од њихова три сина, два ће кренути дедовим и очевим стопама. Петар је постао потпуковник у војсци Краљевине Југославије и живот ће скончати у логорским жицама у Немачкој. Други син, Миле, завршио је Поморску војну академију. После рата се није вратио у земљу. Иселио је у Аустралију и тамо је радио у Океанографском институту у Сиднеју. Стари генерал Љубомир Покорни умро је месец дана после ослобођења

21 Исто, 134.

22 Маја Васиљевић, „Српске војне музике у земљама савезника током Првог светског рата (1916–1918)“, *Војноисторијски гласник* (2)/2014, 20–40.

Београда 1944.²³ Покорни, који су уживали велики углед у српској средини, прешли су на православље.

Из Пруске су у Србију после француско-пруског рата дошла браћа, официри Паул и Евгеније Штурм. У српску војску су ступили као добровољци у јуну 1876. године, старији Павле као поручник и млађи Евгеније као потпоручник. У каснијим биографијама као порекло им се приписује да су Лужички Срби. У Србији су у презиме додали превод немачке речи штурм (јуриш), па су користили двосложно Јуришић-Штурм.

Браћа Јуришић-Штурм рођена су у Герлицу, у Пруској, у фамилији Отона Штурма, управника ловишта пруског краља Вилхелма I. Мајка им је била Хермина. Паул, или Павле, завршио је пруску Војну академију у Бреслау, а ратну школу у Нансију (Француска). Млађи брат Евгеније завршио је шест разреда Кадетске школе у Валштату и курс у ратној школи у Најсу.

Оба брата учествовала су у ратовима које је Србија водила против Турске 1876, 1877–78. и Бугарске 1885–86. Старији брат Павле је командовао на почетку ратова батаљоном Шабачко-посавско-тамнавске бригаде на Дрини и у источној Босни. У другом рату командовао је Крајинским пуком Књажевачке војске у борбама код Беле Паланке и у ослобођењу Пирота. У рату против Бугарске командовао је 6. пуком Дринске дивизије. У балканским ратовима командовао је Дринском дивизијом првог позива до рањавања, а потом Дунавском дивизијом првог позива против бугарске војске. У Првом светском рату био је командант 3. армије све до завршетка борби 1916, када је ова армија расформирана. После мисије у Русији 1917. постављен је на Крфу за канцелара краљевих ордена. На овој дужности остаје до 1921. тј. до пензионисања. Ускоро је умро, 1922. године. Официр високе културе, зналац језика, био је краљев први ађутант и члан свите која је путовала са сувереном у Русију, Италију, Турску, Грчку, Француску и др.²⁴

Млађи од браће Јуришић-Штурм, Евгеније, током ратова са Турском био је командант батаљона у Шабачкој бригади II класе, командант батаљона у Крајинској бригади прве класе. У рату са Бугарском био је командир чете у 18. дунавском батаљону. У каријери је достигао положај команданта пука активне војске. Пензионисан је 1898. Умро је 1902. године.²⁵

23 Вјелаяс, *Generali i admirali*, 248–249.

24 Драгољуб Р. Живојиновић, *Краљ Петар Први Карађорђевић. Живот и дело, У Отаџбини 1903–1914*, (Београд: БИГЗ, 1990).

25 *Српски биографски речник*, свеска 4, (Нови Сад: Матица српска, 2018), 766.

Браћа Јуришић-Штурм су се после српских ратова оженила Српкињама. Павле се оженио Савком, ћерком Стевана Пироћанца, у то време среског начелника. Имали су сина Евгенија, који је умро у другој години живота. Супруга Савка није дуго поживела, преминула је од тадашње пошести – туберкулозе. Павле се неколико година после њене смрти жени Јеленом, ћерком Николе Миловановића, богатог трговца из Новог Сада и власника рудника у Србији. У том браку није имао деце.²⁶

Евгеније се оженио Олгом, рођеном Поповић, сестричином генерала Јована Белимарковића. Имали су три сина Павла, Петра и Момчила и две кћери Јелену и Милицу. Павле и Петар су били официри. Павле је завршио српску Војну академију са 32. класом. У ратовима се истакао као храбар официр који је на Куманову задобио пет рана као командир у 18. београдском пуку и после кратког збрињавања поново био у строју и учествовао након месец дана у Битољској бици. На челу батаљона тешко је рањен у Церској бици 1914. и после опоравка, као инвалид, постављен за команданта батаљона Гарде и ордонанс официра краља и регента. Учествовао је са Петром Живковићем у припремама и извођењу Солунског процеса, али су се ту и разишли. Склоњен је из Солуна у Атину на службу при српском војном изасланику. Као пуковник, на своје тражење, пензионисан је 1921. године. После пензионисања посветио се писању и вођењу листа *Препород* који је покренуо са двојицом ратних другова како би се неговале традиције и тековине ратовања за ослобођење и уједињене. После 1924. више се посветио Удружењу резервних официра и ратника, где је био потпредседник, и раду Народне одбране, до своје смрти 1925. Жестоко је критиковао рад политичара и разбијање Југославије. Павле је био ожењен Олгом, рођеном Гајић. Имали су синове Евгенија и Марчета.²⁷

Други син Евгенија Јуришића-Штурма, Петар, био је потпуковник, новинар и државни саветник. Завршио је Војну академију са 36. класом (1907). У ратовима је био ордонанс официр код генерала Михаила Живковића у Ибарској војсци и другим дивизијским штабовима. Командир у дивизијској коњици, у штабу 3. армије код свог стрица генерала Павла. Од 1917. био је на дужности при војном изасланику у Берну. Као и брат, подноси оставку на војну службу 1921. године. Био је власник листа *Новости* (1925, 1926) и уредник *Земљорадничког борца* (1928). Новинарством се бавио до 1935, када је постављен за државног саветни-

26 Милићевић, Поповић, н. д. 255–260.

27 *Српски биографски речник*, свеска 4, (Нови Сад: Матица српска, 2018), 769.

ка. Петар је био ожењен Видосавом, рођеном Павловић. Имали су ћерке Олгу и Милицу и сина Евгенија.²⁸

Трећи син Евгенија Јуришића-Штурма, Момчило, завршио је Правни факултет у Београду и службовао у судовима и дипломатији. Учествовао је у ратовима као резервни официр. Био је делегат владе при Врховној команди. Због тешке болести враћен је у Министарство иностраних дела, где ће после рата наставити каријеру. Био је помоћник министра иностраних дела, председник Црвеног крста, посланик у Софији и Берну од јануара 1941. до 1944. После рата остао је у емиграцији. Пре Првог светског рата био је уредник листа *Наоружани народ*. Познато је да је био члан масонске ложе у Београду и француске „Космос“.²⁹

Биграфија генерала Игњата Кирхнера, Немца у српској и потом југословенској војсци, необична је по свом току, а посебно окончању. Кирхнер је рођен у Руми 1887. године. Четири разреда реалке завршио је у Сегедину, затим наставља школовање у Кадетској школи у Темишвару. По њеном завршетку ступа 1907. у Терезијанску војну академију у Бечу, тада најпрестижнију школу за елиту и синове официра. Од 1911. службује као потпоручник у 30, а потом у 39. пешадијском пуку аустроугарске војске. У српску војску је пребегао дан уочи објаве рата, 27. јула 1914. Годину дана се борио као обичан борац у Сремском добровољачком одреду. У Земуну бива тешко рањен у ногу 16. новембра 1914. и до 1915. се лечи. У јуну 1915. постављен је за командира у истом одреду, а указом од 12. јула је примљен као активан официр у српску војску. Као командир у Сремском добровољачком одреду борио се у одбрани Београда, где је поново тешко рањен и остаје 80-постотни инвалид, са једном краћом ногом. У сећањима савременика на одбрану Београда, забележена су са пијететом имена странаца који су га тада бранили: „Бранећи српску престоницу пао је један Бугарин, који се добровољно пријавио у српску војску. У одбрани Београда било је Албанаца, Чеха, Италијана, Пољака. *Београд је од Немаца бранио Игњат Кирхнер, Немац, који тада није умео добро ни да говори српски, али је умео да витешки брани српску престоницу.* (курзив М. Б.)

У костурници бранилаца Београда на Новом гробљу леже кости младог Аустријанца Јохана Гринвалда, који је у Београд дошао из Горње Аустрије да га брани од неправедног напада својих сународника. У одбрани Београда пролио је крв и мађарски поданик Михаел Шварц. Остао

28 Исто, 769–770.

29 Исто, 766–767.

је доживотни инвалид. Француз Мишел Куртије и Турчин Шефхет Халиловић пали су на бранику Београда.³⁰

После рањавања Кирхнер се лечио у Нишкој војној болници, са којом ће кренути у мукотрпно повлачење преко Албаније до Крфа. Према једном извору, њега је на том повлачењу помагала и сачувала добровољна болничарка Нишке болнице Босиљка Чајкановић, сестра чувеног професора и академика Веселина Чајкановића, тада резервног капетана српске војске. Исти извор помиње да су се током повлачења зближили и да се развила обострана љубав, која је завршила браком.³¹ Тешке повреде бутне кости захтевале су боље лечење па је са Крфа био пребачен у Француску, у Тулуз. После опоравка, ступа на Електротехнички институт научног факултета Универзитета у Тулузу, где дипломира 1922. године. По повратку у Краљевину СХС постављен је на дужност шефа одсека у Инжињеријско-техничком одељењу Министарства војног. Касније, од 1927. биће шеф тог одељења. После 1934. био је у Војно-техничкој инспекцији Министарства, а потом управник Завода за производњу војне опреме у Чачку. Чин пуковника већ је стекао 1929, а десет година касније и чин генерала. Кирхнер је био председник удружења бранилаца Београда и залагао се за подизање достојног споменика браниоцима на Новом гробљу. Генерал Кирхнер није учествовао у Априлском рату 1941. године. Живео је и ратне и предратне године у Шуматовачкој улици број 58. Погинуо је приликом америчког бомбардовања Београда у мају 1944. године.

Кирхнер је остао доследно лојалан својој новој домовини и одбио је понуду немачког окупатора да буде ангажован на некој од дужности у Србији. За разлику од њега, један други добровољац у српској војци, под именом Љубомир-Љубо Бабић, имао је сасвим другачију биографију током Другог светског рата.

Dramatis persona

Алфред (Албрехт) фон Шиндлер, витез од Клајстенбурга, рођен је у Јорданову код Лавова 1890. године. Отац Едуард је био пуковник, пруж

30 Антоније Ђурић, *За част отаџбине, Како се Београд борио у Првом светском рату*, (Београд: Књижевне новине, 1987), 270–271.

31 Симо Ц. Ђирковић, *Ко је ко у Недићевој Србији 1941–1944, Лексикон личности, слика једне забрањене епохе*, (Београд: Просвета 2009), 262. - У персоналном картону генерала у Војном архиву у Београду, у рубрикама „Породично стање“ не наводи се име ни прве ни евентуално друге супруге, као ни имена деце. Картон је обично својеручно попуњаван. Да ли је Босиљка раније умрла или је нешто друго по среди, не можемо да утврдимо. (ВА, персонални досије, 46/251).

ски племић, командант пука у Лавову (Лембергу), а мајка Соломеја Миколајчаник, Пољакиња. Према истом извору, Бабић је са локалном средином у Босни ступио у контакт тек као кадет у бањалучком гарнизону. Ту упознаје своју будућу супругу Јелену Бућин из Глине, рођену 1892. године. Касније, наводи исти извор, 1912. даје оставку на војну службу и почиње да ради као службеник у Бања Луци.³²

У његовом југословенском персоналном картону из времена када је био артиљеријски мајор, својеручно попуњеном и потписаном 1. јануара 1933, наведено је да је рођен у Бања Луци, од оца Стојана. Име супруге се поклапа, наводи се да је Јелена Бућин била ћерка Петра, службеника из Глине и Милке Бућин. Такође се наводи да је био вере српско-православне, Југословен, поред државног језика говорио је, пише, немачки и пољски. После школе за резервне официре 1908–1909. службовао је као кадет 1912–1913. у 11. корпусном артиљеријском пуку. Наведено је да за школовање има сачувана документа.³³ Може се само нагађати због чега је приликом пребегавања прикрио право порекло. Тек, како било, донекле га разокрива наведено знање немачког и пољског језика.

Као резервни артиљеријски официр био је мобилисан 1914, али је успео да пребегне у српску војску новембра 1914. заједно са Душаном М. Радовићем, касније ваздухопловним пуковником и после пензионисања директором зеничке железаре.³⁴

У службеном картону пише да се предао код Љубовије, а да је у српску војску примљен као артиљеријски потпоручник 22. децембра 1914. Био је распоређен у штаб 1. армије, потом у Тимочку дивизију II позива за водника у заплењеној батерији аустријског система. У току одбране Србије и на Солунском фронту био је водник у брдској артиљерији Шумадијске дивизије. После рата службовао је у артиљеријским пуковима у Осијеку, Мостару, Зајечару, Ђаковици, Приштини и др.

У Априлском рату командовао 13. артиљеријским пуком у Прилепу у саставу Вардарске дивизије, која је успешно држала фронт према Италијанима у Албанији. Наводи се да је заробљавање избегао преобучен у албанско одело и да је тако стигао у Земун код шурака. По успостављању Недићеве управе активирао се у српским владиним оружаним одредима. Учествовао је у ликвидацији партизанског одреда Вељка Дугошевића и четничког одреда Леонида Пљешковића и другим борбама у

32 Ђирковић, *н. д.*, 30.

33 Војни архив, Персонални досијеи, К 22/48.

34 Ђирковић, *н. д.*, 30. - Пуковник Радовић је пре рата водио јавну полемику са генералом Душаном Симовићем, а у време Недићеве управе објавио је памфлет „Ко је генерал Симовић?“

пожаревачком крају и источној Србији. Ликвидирао је још неке четничке команданте. Наредбом Недића 15. јануара 1942. унапређен је у бригадног генерала и постављен за команданта новоустановљене Српске државне страже. Према једном извору, у Нишу га је 19. фебруара 1942. препознао један немачки официр, ранији колега из аустроугарске војске, те је ухапшен као некадашњи дезертер. Смењен је са положаја комаданта СДС и послат на ратни суд у Беч. Према немачким изворима, ухапшен је у Крушевцу 21. фебруара 1942. када је водио војну акцију против јединица војводе (мајора) Кесеровића. Суђено му је за дело велеиздаје у Првом светском рату. Средином 1943. послат је у официрски логор за Југословене у Оснабрику.³⁵ Управо је у немачким документима именован као барон Алфред фон Шиндлер.³⁶ Станислав Краков је писао у емиграцији да се Милан Недић упорно залагао да војни суд не осуди Бабића. Успео је да у корист Бабића интервенише и генерал Бадер, који је послао повољно мишљење. Тако првотна осуда на смртну казну није извршена, већ је као официр послат у Оснабрик, Офлаг VIII С, а потом у логор Хамелбург.³⁷

Како је тамо примљен, сведоче дневници генерала Драгише Пандуровића из логора Оснабрик. Он бележи да су све фракције у логору, и левичари и заједничари лошим оком гледали на поступке Бабића и његово производство у генералски чин од стране Недића. На иницијативу повереника генералштабног пуковника Соколовића, покренуто је питање правничком удружењу какво држање заузети према Бабићу. Ово удружење је на основу војно-кривичног и кривичног закона јавно саопштило да се „Љубо Бабић има третирати као издајник, пошто је сарађивао са непријатељем и борио се противу нашег народа. Завршава се са изјавом – да се његово присуство овде мора трпети, али се никакве духовне везе са њим не смеју одржавати.“ Бабић се логорском старешини обратио за заштиту, али је тамо није нашао, па је онда поручио да ће се сам постарати за то. Пандуровић бележи: „Како? ... Видећемо ускоро.“

На крају бележи и следеће: „По народности Пољак, а у српску војску ушао је 1914.г, када је – као аустроугарски официр – предао целу батерију (...) Љубо Бабић се свакако нешто јаче био замерио Немцима у Србији када Недић није могао одбранили овога 'српског ђенерала' од

35 Ђирковић, *н. д.*, 30. (Ђирковић у својој књизи користи заплењене немачке документе БдС (Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des Sicherheitsdiensts – заповедник полиције безбедности и службе безбедности).

36 Бојан Димитријевић, *Војска Недићеве Србије. Оружане снаге српске владе 1941–1945*, (Београд: Институт за савремену историју, 2011), 156. (Димитријевић се користи углавном писањем С. Кракова).

37 Станислав Краков, *Генерал Милан Недић. Књига друга: Препуна чаша чемера*, (Београд, 2012), 48–49.

одласка у заробљеништво. (...) Његов долазак изазвао је експлозију негодавања у логору.³⁸

Када су 1945. савезничке снаге продрле у Немачку, Бабић је дошао у Минхен, где је уз помоћ неколико војника, ранијих кројача, отворио кројачку радионицу. У исто време бавио се живом политичком активношћу међу ослобођеним официрима. То није промакло тамошњој југословенској мисији и они су га киднаповали и у јануару 1946. испоручили Југославији. Бабићу ће бити суђено у процесу заједно са Драгомиром Драгишом Стојадиновићем, Дамњаном Ковачевићем и Илијом Параносом. Осуђен је на смрт и казна је извршена у септембру 1946. године.³⁹ Супруга је присуствовала његовом суђењу и помагала му доношењем докумената која су му ишла у прилог, па је тако једна тачка оптужнице која је директно атаковала на његову част била одбачена.⁴⁰

У Краљевини Југославији баштињен је дух претеча из српске војске којој су печат дали и један Чех, Франтишек Зах, или Фрања како су га бележили, утемељивач Војне академије, генерал и командант у ратовима, тежак инвалид. Духу су доприносили и француски пуковник Иполит Монден, који ће бити први српски министар војни када је ово министарство први пут устројено. Пратимо високу свест да у војсци, сада мултиетничке армије, буду односи толеранције и правичности, у складу са законом. То је по разумевању требало да буде залог за њен кредитет и легитимитет у очима свих грађана. Очекивало се да ће са одласком старијих генерација и доласком нових, школованих у заједничкој држави, бити превладане авети прошлости, првенствено дух старе Аустро-Угарске. У официрском кору ратне морнарице преовладавали су бивши аустроугарски официри пореклом из јужнословенских крајева, али и шире. Међутим, већина прихвата нову краљевину као своју. Пратећи документа примећујемо да се уз латинични потпис, код истих особа јавља и ћирилични. Није морало! У ваздухопловству је такође био мешовит састав. Почело је да стасава под руком бившег аустроугарског генерала Милана Узелца, по роду из граничарске фамилије. У Краљево и Смедеревску Паланку досељавају се француске фамилије чији долазак се везује уз развој локалне ваздухопловне и ратне индустрије. Насељавају се и пуштају корење. Ту су и руске избеглице различитих стручних профила. Ту су и пребези из зона које је у Приморју окупирала Италија. Српски оптанти из Мађарске и Румуније. Дакле, историјски згуснут пе-

38 Миле С. Бјелајац, *Генерал Драгиша Пандуровић, Живот и сведочења*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2007), 287.

39 Краков, *н. д.*, 50–56.

40 *Исто*.

риод социјалних промена. Ако је судити кроз институцију војске, процес постепеног привикавања на ново, па и стапања са новом средином, био је евидентан.

Извори и литература

Необјављени извори

- Војни архив. Персонални досијеи, К 22/48.

Објављени извори

- Др Владимир Стојановић. *Историја српског војног санитета. Наше ратно санитетско искуство*, приређивачи Мирослав Јовановић и Мирослав Перишић. Београд: Војноиздавачки и новински центар, 1992.

Литература

- Adler, Jasna. *L'Union forcée. La Croatie et la création de l'Etat Yougoslave. (1918)*. Genève: Georg, 1997.
- Banac, Ivo. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Globus, 1988.
- Bjelajac, Mile. *Vojska Kraljevine SHS 1918–1921*. Beograd: Narodna knjiga, 1988.
- Bjelajac, Mile. „Ženidbe oficira srpske i jugoslovenske vojske 1881–1941. Planirano stvaranje elite“. *Godišnjak za društvenu istoriju* (1)/1995, 19–38.
- Bjelajac, Mile, Predrag Trifunović. *Između vojske i politike. Biografija generala Dušana Trifunovića 1880–1942*. Beograd–Kruševac: INIS – Narodni muzej Kruševac, 1997.
- Bjelajac, Mile. „Ženidbe oficira srpske vojske do 1881. godine (Slika na preseku 1874. godine)“. *Godišnjak za društvenu istoriju* (1)/1997, 43–47.
- Bjelajac, Mile. *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918–1991*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 1999.
- Bjelajac, Mile. *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2004.
- Бјелајац, Миле С. *Генерал Драгиша Пандуровић, Живот и сведочења*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2007.
- Васиљевић, Маја. „Српске војне музике у земљама савезника током Првог светског рата (1916–1918)“. *Војноисторијски гласник* (2)/2014, 20–40.
- Вуксановић-Анић, Драга. *Стварање модерне српске војске*. Београд: Српска књижевна задруга, 1993.
- Deak, Istvan. *Beyond Nationalism, A social and political history of the Habsburg Officer corps 1848–1918*. Oxford: Oxford University Press, 1990.
- Димитријевић, Бојан. *Војска Недићеве Србије. Оружане снаге српске владе 1941–1945*. Београд: Институт за савремену историју, 2011.
- Димитријевић, Брана. *У контејнеру: записи српског војног хирурга 1916–1918*. Београд: Апостроф, 2001.

- Бурић, Антоније. *За част отаџбине, Како се Београд борио у Првом светском рату*. Београд: Књижевне новине, 1987.
- Јовановић, Мирослав. *Руска емиграција на Балкану (1920–1940)*. Београд : Чигоја штампа, 2006.
- Ковач, Миро. *Francuska i hrvatsko pitanje 1914–1929*. Zagreb: Dom i svijet, 2005.
- Краков, Станислав. *Генерал Милан Недић, Књига друга, Чаша пуна чемера*. Београд, 2012.
- Kranjc, Marjan F. *Slovenska vojaška inteligenca*. Grosuplje: Grafis Trade, 2005.
- Crampton, R. J. *Eastern Europe in Twentieth Century*. London – New York: Routledge, 1994.
- Живојиновић, Драгољуб Р. *Краљ Петар Први Карађорђевић. Живот и дело. У Отаџбини 1903–1914*. Београд: БИГЗ 1990.
- Милићевић, Милић, Љубодраг Поповић. *Генерали Кнежевине и Краљевине Србије*. Београд: Медија центар Одбрана 2003.
- Недок, Александар С. *Балкански ратови 1912–1913. Рад српског војног санитарета*. Београд: Медија центар Одбрана, 2012.
- „Nekrolog pukovniku Branislavu L. Lontkijeviču povodom desetogodišnjice smrti“. *Ratnik* (IX)/1931.
- *Српски биографски речник*, свеска 4. Нови Сад, Матица српска, 2018.
- *Српски биографски речник*, свеска 7. Нови Сад, Матица српска, 2018.
- Томашевић, Katarina. „Contribution of Czech Musicians to the Serbian Music in the 19th Century“. *Muzikološki zbornik • MUSICOLOGICAL ANNUAL XLII/1*.
- Ђирковић, Симо Ц. *Ко је ко у Недићевој Србији 1941–1944. Лексикон личности, слика једне забрањене епохе*. Београд: Просвета 2009.
- Ћаро, Hrvoje. „Broj primljenih časnika bivše austrougarske vojske u vojsku Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca“. *Časopis za suvremenu povijest* (3)/2008, 87–103.

Фотографија на почетку рада:

Персонални картон Љуба Бабића (Војни архив, Персонални досијеи, К 22/48)

Summary

MILE BJELAJAC

Foreigners in the Serbian and Yugoslav Army

Abstract: This work is based on the author's several-year-long research of the phenomenon of the army in ethnically and religiously complex conditions. Through many examples, an answer is offered to the questions of whether the Yugoslav experience of transnational integrations began only with the creation of the Kingdom of Yugoslavia or whether it had its history deeply rooted in the development of the modern Serbian statehood. In this work, the previously published conclusions of the author are only indicated. They suggest that the highest intentions to achieve the practice of ethnical and religious tolerance always existed in the Serbian, and later in the Yugoslav army, so that citizens felt as though the institution, and through it the country and the society, were their own. Those that came by their own free will, those that served it in the wars through their posterity spread that good spirit and the image of Serbia as a country that was accepted by choice. In the Kingdom of Yugoslavia, this choice was partly conditioned by existential reasons for the former Austro-Hungarian officers or the imperial Russian officers. There were also optants, former volunteers in the Serbian army ranks during the war whose motive was far clearer and easier to interpret. There are polarised interpretations in historiography around this topic, especially after the 1990s. The author exposes an argumentation which opposes the theses that there was a Serbian plan of subordination, dispute, and absolute domination.

Key words: Serbian army, Yugoslav army, officers, generals, Sondermajer, Ljubo Babić

With the creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia, a practice that began much earlier, in the first part of the 19th century in the vassal Principality of Serbia, and carried into the Kingdom of Serbia was simply continued. Serbia invited foreigners, but people came to Serbia from various places by choice. Poles, Germans (Prussians), Jews, Czechs, Slovaks, Slovenes, Croatians, Armenians, Aromanians, Greeks, and Russians came. We trace that medicine in Serbia, even military medicine, was above all de-

veloped with the help of foreigners. At first it was court doctors who stayed for shorter periods of time, but, with the developed need to protect citizens of all categories as well as to care for them within the army and during wars, the need for them spread. Some out of Slav solidarity, some for existential reasons, and some at the invitation of the state, doctors from Central European countries came and settled in Serbia. Their progeny accepted their environment as their own and only differed from the orthodox majority in their surroundings by their surname. Ever since the 19th century, educated musicians from Central Europe contributed to the development of music, national theatre, military orchestra, much before Russian immigrants arrived in the beginning of the 1920s to finish what had been started. Doctors, pharmacists, veterinarians, engineers, and musicians also contributed to the modernisation of Serbia and its army. The first director of the Military academy and the organiser of military education in the modern sense was a Czech man, later general František Alexandr Zach. The French colonel Hippolyte Mondain, the first Minister of War in the Principality since 1861 when it broke away from the Ministry of Internal Affairs, established legislation based on the French model. Together with foreigners, Serbs who were being sent to study overseas at the expense of the state contribute as well. The second, third, and even the fourth generation accepted Serbia and Yugoslavia as their true homeland. Aside from this professional staff, educated officers came to Serbia and Yugoslavia in this entire historical period. They came from all over the world. Most of them came just before, or at the beginning of the wars which Serbia started against Turkey 1876–1878. They also continued to arrive during the Balkan Wars and the First World War. Accepting former Austro-Hungarian officers into the new army represented a special temptation after 1919. Here, the existential reason was perhaps more influential than the fact that the new state was accepted through that act. We can similarly observe the interest of refugee Russian officers who arrived in the new Kingdom. The choice of those that volunteered to join the Serbian army during the First World War and fought equally, shoulder to shoulder with the soldiers from Serbia, is much clearer. Ever since the Balkan Wars, the Serbian army began to adapt its rules and practice to the fact that the expanded country became multi-ethnic and multi-conductive to a much higher degree, especially considering the elevated number of the Muslim population. With the creation of Yugoslavia, the number of Catholics grew too. Still, at least normatively, it was all swiftly regulated so that everyone could feel at home. We also follow very instructive orders dating back to 1917 on how the spirit of tolerance and careful relations towards everyone that joined the ranks of the army from outside of Serbia should have been spread. This remains similar in the post-war time. The Sec-

ond World War and the collapse of the Kingdom of Yugoslavia took the largest number of active and reserve Serbian officers to camps, while the others most often entered quisling formations. Some, even volunteers from the First World War, became associated with the occupiers and quisling powers. One, a member of the High Command during the Invasion of Yugoslavia, a Serb by origin, became the Chief of the Serbian General Staff in Pavelić's Independent State of Croatia. He personally signed „I always felt Croatian”. Another, of Polish-German origin, a colonel who joined the ranks of Milan Nedić's government, lead decisive battles against partisan and Chetnik troops in eastern Serbia and the Pomoravlje region, and thus earned the rank of general. Still, the Gestapo discovered his past from the First World War, arrested him, and sent him to a concentration camp. There were also Russians, emigrants who stepped forward to serve „The New Order”. There were some that declared themselves as „Bulgarians” in the camp, and were thus let go. They changed their surnames after 1945. Still, there were some honourable exceptions, Germans by nationality, volunteers in the wars, who refused every offer to engage in any duty under the occupation.